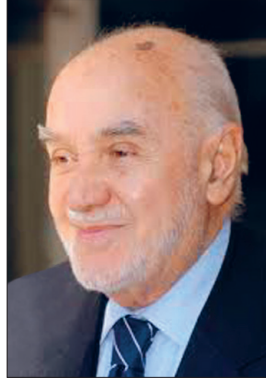

kürsü başkanlığına getirildi ve bu görevini emekli oluncaya kadar sürdürdü. 1980-1982 yıllarında Suudi Arabistan'da Cidde Melik Abdülaziz Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde iki yıl misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. Temmuz 1993'te emekli oldu. Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) mevzuatında aynı yıl yapılan bir değişiklikle yeni kurulan Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi'nde kurucu dekan sıfatıyla yeniden görev aldı. Bu görevini sürdürürken İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi Bölümü'nde yüksek lisans derslerine girdi. Üniversitelerdeki görevlerinin yanı sıra ulusal ve uluslararası kuruluşlarda akademik ve idarî görevler üstlendi, ulusal ve uluslararası ödülleri aldı. 1998'de tekrar emekliye ayrılan Zaim'in son akademik görevi 1998-2000 yıllarında sürdürdüğü Yüksek Öğretim Kurulu üyeliğidir. Ardından akademik ve bilimsel hayatın içinde olmaya devam etti. 2003-2004'te Uluslararası Saraybosna Üniversitesi'nin kurucu rektörlüğü görevine getirildi. Sabahattin Zaim 9 Aralık 2007 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Edirnekapi'daki aile kabristanına defnedildi.

Çalışkanlığı, hocalıktaki başarısı, yardım severliği, sosyal ilişkilerdeki nezaket ve zarafeti ile tanınan Sabahattin Zaim çeşitli alanlardaki faaliyetleriyle öncülük rolü oynamıştır. Türkiye'de çalışma ekonomisi disiplininin kurucusu kabul edilir. Amerika'da yeni gelişmekte olan bu bilim dalını incelemiş, Cornell'deki tecrübesini Türkiye'ye taşımış ve Sosyal Siyaset Kürsüsü'nü zenginleştirmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu'nun teşekkülüyle birlikte bu disiplin bölüm halini almıştır. Onun iş gücü ve üretkenlik meseleleri, iş piyasaları, sanayi bölgeleri, göç hareketleri ve şehir planlaması gibi konulardaki araştırmaları kendinden sonraki çalışmalar için ufuk açıcı olmuştur. Zaim ayrıca İslâm ekonomisi konularını Türkiye'ye taşıyan ilk isimler arasında yer alır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunduğu yıllarda İslâm ekonomisi alanındaki literatürü ve dünyadaki gelişmeleri inceleme imkânı bulmuş ve giderek bu alanda yoğunlaşmış, 1976'da Mekke'de toplanan I. Dünya İslâm İktisadi Kongresi'nde başkan vekili sıfatıyla yer almış, daha sonraki yıllarda gerek telif gerekse tercüme olarak İslâm ve ekonomi ilişkisini anlatan, ardından popüler hale gelen bu alanın ilk örneklerini ortaya koymuştur. Akademik faaliyetleri yanında bazı devlet görevleri üstlenmesi (Türkiye Millî Birlik Komitesi Sosyal İşler Sivil Komitesi

Sabahattin
Zaim

tesisi Başkanlığı, 1960-1961; Millî Produktivite Merkezi Yönetim Kurulu üyeliği, 1975-1977), iş dünyası ile yakın temas içinde olması, bazı finans ve sanayi kuruluşlarının faaliyetlerine katkıda bulunması, sonuçta Sabahattin Zaim'in teorik çalışmalarının ötesinde pratiğe yönelik tecrübe birikimine sahip olmasını sağlamıştır. Zaim'in en dikkat çekici taraflarından biri de cemiyetlerindeki üyelikleri dışında 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de millî ve mânevî değerler temelinde kültür ve eğitim faaliyetlerine önem veren sivil toplum örgütlerinin kurucuları arasında yer almış ve yürütülen faaliyetlere hayatının sonuna kadar katkıda bulunmuştur.

Eserleri. Yirmi civarında kitap dışında çoğunluğunu makale, tebliğ, röportaj ve konferans kayıtlarının oluşturduğu 150'ye yakın çalışma bırakan Sabahattin Zaim'in başlıca eserleri şunlardır: *İstanbul Mensucat Sanayiinin Bünyesi ve Ücretler* (İstanbul 1956; doktora tezi olup teorik iktisat bilgisinin piyasada uygulanışının bir örneğidir); *Çalışma Ekonomisi* (İstanbul 1968; ayrıca birçok baskısı yapılmıştır, 10. bs., İstanbul 1997); *Modern İktisat ve İslâm* (İstanbul 1969); *Türkiye'de Nüfus Meselesi* (İstanbul 1973); *Türkiye'de Ücret ve Gelirler Siyaseti* (Ankara 1974); *İslâm ve İktisadi Nizam* (Gama-Zafer Matbaası, baskı yeri yok, 1979); *İslâm'ın İktisadi Görüşü* (İstanbul 1981); *İslâm, İnsan ve Ekonomi* (İstanbul 1992); *Bir Ömrün Hikâyesi* (ed. Sedat Murat v.dğr., İstanbul 2008); "İktisadi Faaliyetlerde İslâmî Davranış Tarzı" (*İTED*, VII/1-2 [1978], s. 227-241); "Contemporary Turkish Literature on Islamic Economics" (*Studies in Economics* [ed. Khurshid Ahmad], Leicester 1980, s. 317-350). Zaim'in makale ve tebliğleriyle konuşmaları derlenerek *Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı: Toplum / İktisat / Siyaset* başlığıyla yayımlanmıştır (I-

III, İstanbul 2005; eserleri için ayrıca bk. Ekin s. 4-18).

İstanbul, Sakarya ve Gaziantep'te Sabahattin Zaim'in adını taşıyan bazı öğretim kurumları bulunduğu gibi 2010 yılında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi adıyla bir vakıf üniversitesi kurulmuştur. Sabahattin Zaim hakkında Üzeyir Ölmez (*Prof. Dr. Sabahaddin Zaim ve Sosyal Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*) ve Fatih Kucur (*Türkiye'de Sosyal Politika Bilimi'nin Gelişimi ve Sabahattin Zaim Örneği*, 2011, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) yüksek lisans çalışmaları yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sabahattin Zaim, *Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı: Toplum, İktisat, Siyaset*, İstanbul 2005, I-III, tür.yer.; a.mlf., *Bir Ömrün Hikâyesi* (ed. Sedat Murat v.dğr.), İstanbul 2008, tür.yer.; Burhanettin Zaim, *İştip ve Köprülü Hatıraları*, İstanbul 2005, tür.yer.; Sabri Orman, "Sabahattin Zaim", *40 Vakıf İnsan* (ed. Salih Tuğ), İstanbul 2011, s. 208-213; Nusret Ekin, "Prof. Dr. Sabahaddin Zaim'in Özgeçmişi ve Yayın Listesi", *İFM*, Sabahaddin Zaim'e Armağan, 1994/B-3 C-1-4 (1996), s. 1-18; Coşkun Çakır, "Prof. Dr. Sabahaddin Zaim (1926-2007): Hayatı, Kişiliği, Eserleri", *Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, sy. 23, İstanbul 2007, s. 185-194.

COŞKUN ÇAKIR

ZAİRE

(bk. KONGO
DEMOKRATİK CUMHURİYETİ).

ZAJACZKOWSKI, Ananiasz
(1903-1970)

Türk asıllı
Polonyalı Türkolog ve şarkiyatçı.

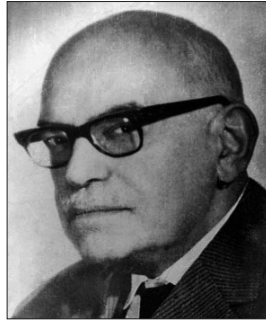
12 Kasım 1903'te Litvanya'nın Vilna (Wilno / Vilnius) şehrinde bir Karay (Karaim / Karâî) ailesinin çocuğu olarak doğdu. Babası Aleksander, Müsevî Karay cemaatinin reisiydi. Ana dili Karay Türkçesi olan Zajaczkowski daha sonra Lehçe'yi ve Rusça'yı öğrendi. Henüz üniversiteye girmeden Vilna'da yayımlanan *Myśl Karaimska* (Karay düşüncesi) dergisinin yazı işlerinde çalıştı. Lise öğreniminin ardından 1925-1929 yılları arasında Krakov'da (Cracow) Jagiellon Üniversitesi'nde şarkiyat tahsil etti. Bu yıllarda aynı üniversitede hocalık yapan şarkiyatçı ve Türkolog Tadeusz Kowalski'den Arapça, Farsça ve Türkçe dersleri aldı. "Karay Dilindeki Ekler" adlı teziyle doktor oldu. 1929-1930 yıllarında Berlin'de Türkolog Willy Bang Kaup'un yanında eski Türkçe ve mukayeseli Türk lehçeleri üze-

ZAJACZKOWSKI, Ananiasz

rine araştırmalar yaptı. Daha sonra Paris, İstanbul, Bursa ve Konya kütüphanelerinde çalışarak araştırmalarını sürdürdü. Karay dilindeki ekler konusunda çalışmasını genişletti ve sözlük kısmında Almanca karşılıklarını da vererek *Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodnio-karaimskim* adıyla yayımladı (Karaków 1932).

Batı dillerinden başka Türkçe, Farsça, Arapça ve İbrânce bilen Zajaczkowski, Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış bir *Kelile ve Dimne* tercümesi üzerinde yaptığı çalışma ile 1933'te doçent olarak Varşova Üniversitesi Türkojoloji Kürsüsü'ne öğretim üyesi tayin edildi. 1935'te profesörlüğe yükseltildi. 1944 Ağustosundaki bir bombardımanda evine bomba isabet etti; evi, eşyaları, el yazmaları, kitapları ve yayıma hazır iki çalışması yandı. 1946-1950 arasında Varşova ve Wrocław (Breslau) üniversitelerinin şarkiyat bölümlerinde müdürlük yaptı. Bu yıllarda "Remarques concernant les études sémantiques turques" adlı bir makale yayımladı (RO, XV [1948], s. 145-158). 1957-1961 yıllarında Varşova'daki Şarkiyat Enstitüsü'nün başına getirildi. Polonya'da şarkiyat çalışmalarını Türkojoloji merkezli olarak yürüttü. Hâfız-ı Şîrâzî'den seçtiği altmış gazeli Leh diline çevirerek biyografisiyle birlikte yayımladı (*Gazete wybrane Hafiza, Z orjinalu perskiego przelozyl, przypisami opatrzył oraz rozprawa o tworczości Hafiza poprzedził Ananiasz Zajaczkowski*, Warszawa 1957). Aynı yıllarda Z. Abrahamowicz'in hazırladığı, Polonya arşivlerinde bulunan 1455-1672 yıllarına ait Türkçe belgelerle ilgili *Katalog Dokumentow Tureckich* adlı eserin (Warszawa 1959) redaksiyonunu yaptı. Ardından "L'orientalisme et les études de philologie turque en Pologne" adıyla bir makale yazdı (TTK *Bellekten*, XXV/97-100 [1961], s. 447-453). Varşova'daki öğrencilerinden meydana gelen bir çalışma grubuyla birlikte "Thesaurus Linguae Kıpçacorom: Kıpçakça sözlük" isimli bir çalışma başlattı.

1960'ta Berlin Humboldt Üniversitesi'nden fahri doktor (edebiyat) unvanını aldı. 1961'de Polonya Bilimler Akademisi aslı üyeliğine seçildi. Moskova, Kudüs, Mainz, Neapel ve İstanbul üniversitelerinde konferanslar verdi. Özellikle Karaim, Osmanlı ve Kıpçak Türkçeleri üzerine yaptığı çalışmalarla üne kavuştu. Türk Dil Kurumu (1957) ve Societas Uralo-Altaica gibi uluslar arası kuruluşlarca şeref üyeliğine seçildi. *Ural Altaische Jahrbücher* dergisinin XXXVI. cildi ona armağan edildi

Ananiasz
Zajaczkowski

(1965). 1963'te doğumunun altmışıncı, Varşova Üniversitesi'ne girişinin otuzuncu ve Polonya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Müdürlüğü'nün onuncu yılı dolayısıyla bir kutlama toplantısı yapıldı. Yirminin üstünde kitap olmak üzere 300'den fazla makalesi yayımlandı. Karaylar'ın popüler dergisi *Myśl Karaimska* (1932-1939, 1942-1952) ve *Przeгляд orientalistyczny* (1952-1953) çıkardı. Polonya'daki şarkiyat dergisi *Rocznik Orientalistyczny* yazı kurulunda görev aldı. A. Zajaczkowski bir konferans vermek için gittiği Roma'da 6 Nisan 1970'te öldü. Ölümünün ardından hakkında birçok yazı kaleme alındı (Karamanlioğlu, *TDED*, XIX [1971], s. 31-32).

Eserleri. A. Zajaczkowski'nin çalışmalarını üç başlıkta toplamak mümkündür: **A) Kıpçak Türkçesi.** 1. *Manuel arabe de la langue des turcs et kiptchaks (époque de l'état Mamelouk)* (Warszawa 1938). Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah et-Türkî'nin *Bulgatü'l-müşâtâk*'inin isimler kısmıyla ilgili bir çalışmadır. 2. "Note complementari sulla lessicografia araboturca nell'epoca dello Stato Mamelucco" (*Annali*, Nuova Serie I, Roma 1940, s. 149-162). *et-Tuĥfetü'z-zekiyye fi'l-luġati't-Türkiyye* hakkındadır. 3. *Zwiazki jezykowe polowiecko-slowiańskie* (Wrocławskiego 1949). Polca'da kullanılan Kıpçak kökenli kelimelerle ilgilidir. Bu eseriyle Zajaczkowski, Türk dilinin ve özellikle Kıpçak Türkçesi'nin Slavistik alanındaki önemini ortaya koymuş, aynı konudaki çalışmalarını daha da geliştirerek *Studia orientalistyczne z dziejów slownictwa polskiego* adlı bir eser daha yazmıştır (Wrocławskiego 1953). 4. *Slownik arabsko-kipczacki z okresu państwa Mameluckiego* (II, Warszawa 1954). *Bulgatü'l-müşâtâk*'in fiiller kısmıyla ilgili bir çalışmadır. 5. *Vocabulaire arabe-kiptchak de l'époque de l'état Mamelouk* (Warszawa 1958). Eserin bu baskısında 1938'de yayımlanan isimler kısmının tıpkıbasımı da verilmiştir. 6. *Najstarsza wersja tu-*

recka Husrav u Şirin Qutba (I-III, Warszawa 1958-1961). Kıpçak Türkçesi dil yadgârlarından Kutb'un *Hüsrev ü Şirin*'inin metni, tıpkıbasımı ve sözlüğü olup önemli bir çalışmadır; ayrıca eserle ilgili çeşitli makaleleri vardır (Sertkaya, sy. 582 [2000], s. 581-588). 7. *Le traité arabe Mukaddima d'Abou-l-Lait as-Samarkandi en version mamelouk-kiptchak* (Warszawa 1962). Hanefî mezhebiyle ilgili bazı konuların anlatıldığı bir eserdir. 8. "Chapitres choisis du vocabulaire arabe-kiptchak *ad-Durrat al-muġî'a fi-l-luġat at-turkiya*" (RO, XXIX/1 [1965], s. 39-98; XXIX/2, s. 67-116; XXXII/2 [1969], s. 19-61). 9. *Turecka wersja Şâh-nâme z Egiptu Mameluckiego* (Warszawa 1965). 10. *La chronique des steppes kiptchak, Tevârih-i Deşt-i Qipçaq du XVIIe siècle* (Warszawa 1966). 11. *Le traité iranien de l'art militaire Âdâb al-ĥarb wa-ş-şâġâ'a du XIIIe siècle* (Warszawa 1969). Memlük Türkleri'nden Mübârek Şah'ın (Mansûr b. Saîd) hisar ve kuşatma geleneğiyle ilgili Farsça eserinin British Museum'da bulunan nüshasının (Add. 16.853) tıpkıbasımıdır. 12. "Le traité de l'art chevaleresque (*furûsiya*) en version mamelouk-kiptchak" (RO, XXXIII/2 [1970], s. 21-66).

B) Karay Türkçesi. 1. *Krótki wyklad gramatyki jezyka zachodnio-karaimskiego (narzecze lucko-halickie)* (Batı Karayca dil bilgisi üzerine kısa bir ders [Luck-Halicz ağızları], Luck 1931). 2. "Lehistan Arazisinde Türk Unsurları I-II" (*Türklük*, V [İstanbul 1939], s. 338-344; VI [1939], s. 417-424). 3. "Turecko-kaimskie piosenki ludowe z Krymu (t.zw.cyn)" (Kırım'dan Türkçe-Karayca halk şarkıları, RO, XIV [1939], s. 38-65). 4. "O kulturze chazarskiej i jej spadkobiercach" (Hazar kültürü ve mirasçıları üzerine, *Myśl Karaimska*, Wrocław 1946, s. 5-34). 5. "Ze studiów nad zagadnieniem chazarskim, Etudes sur le probleme des kzahars" (*Prace Komisji Orientalistycznej Polskiej Akademji Umiejetności*, Krakow 1947). 6. "Khazarian Culture and its Inheritors" (Hazar kültürü ve vârisleri, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XII/1-3 [Budapest 1960], s. 299-307). 7. *Karaims in Poland: History, Language, Folklore, Science* (La Haye-Paris 1961). 8. "Les éléments ethniques d'origine turque dans l'état polonais (à l'occasion du Millenium)" (TTK *Bellekten*, XVI/103 [1962], s. 557-565; trc. Zeynep Keriman, "Polonya'da Türk Menşeli Etnik Unsurlar", *TDED*, XIX [1971], s. 35-42). 9. "Hazar Kültürü ve Varisleri" (trc. Çağatay Bedîf,

TTK Belleten, XXVII/107 [1963], s. 477-483).
10. "Die karaimische Literatur" (Ph. TF, Wiesbaden 1964, II, 793-801). **11.** *Słownik karaimsko-rosyjsko-polski* (Moskova 1974, Baskakov ile birlikte). Karaimce eski ve dinî terimlerle ilgili bir sözlüktür.

C) Osmanlı Türkçesi. **1.** *Studia nad językiem staroosmańskim I: Wybrane ustępy z anatolijsko-tureckiego przekładu Kalili i Dimny* (Krakow 1934). Müellifin Eski Osmanlıca (Eski Anadolu Türkçesi) adını verdiği dönemle ilgili araştırmalarının ilki olan bu eser *Kelile ve Dimne*'den bazı bölümler içerir. **2.** "La plus ancienne version turque du recueil persan de conte intitulé *Marzubān-nāme*" (*Bulletin Intern. de l'acad polonaise des sciences et des lettres*, I-II/7-10 [Krakow 1936], s. 186-192). Bu makalede Berlin ve Varşova nüshalarından hareketle *Merzūbān-nāme*'nin Eski Anadolu Türkçesi'ne XIV. yüzyılda çevrildiği ileri sürülmektedir. **3.** "List turecki Sulejmana I do Zygmunta Augusta: W ówczesnej transkrypcji i tłumaczeniu polskim z roku 1551" (Kanûnî Sultan Süleyman'ın Kral Zsigismund August'a gönderdiği 1551 tarihli mektup, *RO*, XII [1936], s. 91-118). **4.** *Etudes sur la langue viellie-osmanlie II: Chapitres choisis de la traduction turque-anatolienne du Qur'ān* (Krakow 1937). Kur'ân-ı Kerim'den seçilmiş sûrelerin Eski Anadolu Türkçesi'yle yapılmış çevirilerinden oluşan eserin metin ve sözlüğündeki yanlışlarla ilgili Ahmet Topaloğlu'nun bir makalesi bulunmaktadır (bk. bibl.). **5.** *Poemat Irański Husrāv-u-Şirin w wersji osmańsko-tureckiej Şeyhi* (Warszawa 1963). **6.** *Poezje stroficzne Aşık-paşa* (Warszawa 1967). **7.** *Zarys dyplomatyki osmańsko-tureckiej* (Osmanlı-Türk diplomatîği tarihi, Warszawa 1955, Jan Reychman ile birlikte). Eser Andrew S. Ehrenkreutz tarafından yeniden gözden geçirilerek İngilizce'ye çevrilmiştir (*Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats*, The Hague-Paris 1968). **8.** "Traktat Arystoteles a sztuce wojennej Ādāb-ı harb w wersji osmańsko-tureckiej" (Savaş sanatına ait Osmanlı dilinde yazılan *Ādāb-ı Harb* adlı Aristoteles'in risâlesi, *RO*, XXXI/2 [1968], s. 23-105; XXXIII/11 [1969], s. 7-76).

BİBLİYOGRAFYA :

W. Zajaczkowski, "Polonya'da Türkoloji", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 Ekim 1973): Tebliğler*, İstanbul 1979, II, 553-561; Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü I: Yabancı Türkologlar*, Ankara 1998, s. 338-340; a.mlf., "Ananiasz Zajaczkowski ve Kıpçakça Sözlükler Alanındaki Çalışmaları", *TDL*, sy. 582 (2000), s. 564-573; J. Reychman, "1945'ten Beri

Polonya'da Türkiye Tarihiyle İlgili Çalışmalar", *TTK Belleten*, XXVIII/109-112 (1964), s. 153-159; O. Pritsak, "Ananiasz Zajaczkowski Sexagenarius", *UJAJ*, XXXVI (1965), s. 229-233; A. F. Karamanlioğlu, "Ananiasz Zajaczkowski (12.XI.1903-6.IV.1970)", *TM*, XVI (1971), s. 184-186; a.mlf., "Ananiasz Zajaczkowski (12.XI.1903-6.IV.1970)", *TDED*, XIX (1971), s. 1-34; E. Tryjarski, "Główne prace turkologiczne Prof. Ananiasza Jajaczkowskiego", *Prz.Or.*, III/79 (1971), s. 271-276; Stanisław Katuzynski, "Działalność organizacyjna Prof. Ananiasza Jajaczkowskiego", a.e., s. 276-279; Aleksander Dubinski, "Prace kawiainoznawcze Prof. Ananiasza Jajaczkowskiego", a.e., s. 282-286; Zygmunt Abrahamowicz, "Polonya'da Türkoloji: Başarılar ve Gelecekteki Gelişimi ile İlgili Bazı Sorunlar" (trc. Tüten Özkaya), *TTK Belleten*, LI/200 (1987), s. 1003-1026; Ahmet Topaloğlu, "Cevâhirü'l-âsdâf Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Zajaczkowski'nin Eseri", *MÛTAD*, sy. 2 (1987), s. 161-183; Zeynep Korkmaz, "Ölümünün 30. Yılında Değerli Bir Türkoloğu Anma Toplantısı Dolayısıyla", *TDL*, sy. 582 (2000), s. 557-563; Tadeusz Majda, "Prof. Dr. Ananiasz Zajaczkowski'nin Karaim ve Osmanlı Araştırmaları", a.e., s. 574-580; Osman Fikri Sertkaya, "Prof. Dr. Ananiasz Zajaczkowski ve Kutb'un Husrev ü Şirin Adlı Yayını", a.e., s. 581-588; E. Zajaczkowska-Lopato, "Türkolog Prof. Dr. Ananiasz Zajaczkowski", a.e., s. 589-592.

A. AZMI BİLGİN

ZÂKİR

(bk. ZİKİR).

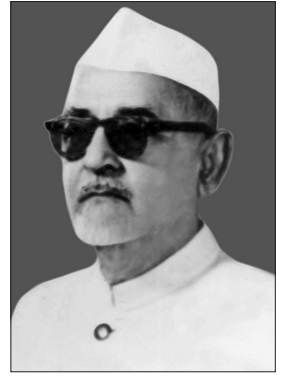
ZÂKİR HÜSEYİN

(ذاکر حسین)

(1897-1969)

**Hindistan devlet başkanı
(1967-1969).**

8 Şubat 1897'de Haydarâbâd Dekken'de doğdu. Afgan (Peştun) asıllı bir aileye mensuptur. On yaşında iken hukukçu olan babası Fidâ Hüseyin Han'ı kaybetti. İlk eğitimi Etâve'deki (Etawah / Uttar Pradeş) İslamia High School'da aldı. Daha sonra Aligarh Koleji'nde hukuk alanında lisans ve ekonomi alanında yüksek lisans (1920) öğrenimi gördü. Aynı yıl koleje öğretim görevlisi tayin edildi. O yıllarda Çiştîyye tarikatı şeyhi Hasan Şah'a intisap etti, ondan ders aldı. Hindistan Hilâfet Hareketi'nin faaliyetlerine katıldı ve bu hareketin başlatıldığı Non-Cooperation (İngiliz yönetimiyle ilişkileri kesme) Hareketi'nin Aligarh'taki en aktif üyeleri arasına girdi. Aynı yıl öğretim görevliliğinden ayrıldı ve Hilâfet Hareketi liderleriyle görüşerek onlara Aligarh Koleji yerine millî bir üniversite kurulmasını teklif etti. Bu görüş o zamanın şartla-

Zâkir
Hüseyin

rında en mâkul çözüm olduğundan büyük kabul gördü. Aligarh Koleji yönetiminin Hilâfet Hareketi üyelerinin iş birliği taleplerine olumlu cevap vermemesi üzerine de Malta'dan yeni dönen Mahmûd Hasan Di-yâbü'dî 29 Ekim 1920 tarihinde Câmia Milliyye İslâmiyye adıyla millî üniversitenin kuruluşunu gerçekleştirdi, Zâkir Hüseyin 1921'de bu üniversitede öğretim görevlisi oldu.

1923'te Almanya'ya gitti. Berlin'deki Frederick William Üniversitesi'nde ekonomi alanında doktora yaptı. Hakîm Ecmel Han ile Muhtâr Ahmed Ensârî onu 1925'te Viyana'da ziyaret etti ve tezini tamamlayınca Hindistan'a dönmesi konusunda ondan söz aldı. 1926'da tezini bitirince ülkesine döndü ve aynı yılın Şubat ayında Câmia Milliyye İslâmiyye'de öğretim üyesi sıfatıyla göreve başladı, ardından "şeyhü'l-câmia" (rektör) oldu. Bu görevini 1948 yılına kadar sürdürdü. 1963-1969 yılları arasında "emirü'l-câmia" (sembolik olarak üniversitenin en yetkili ismi, başkan) görevini üstlendi. Buradaki tecrübeleri ve eğitim felsefesi alanındaki çalışmaları neticesinde 1938-1948 yıllarında Hindistan Eğitim Komisyonu başkanlığı yaptı. 1948'de Aligarh Muslim University'nin fiilen rektörü oldu ve Hindistan Üniversiteler Komisyonu üyeliğine seçildi. 1954'te Dünya Üniversiteler Birliği'nin başkanlığına getirildi. 1956-1958 arasında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı (UNESCO) Yönetim Kurulu'nda Hindistan temsilcisi sıfatıyla görev yaptı. 1957'de Bihâr eyaleti valisi oldu. 1962'de Hindistan devlet başkan yardımcılığına getirildi. Hindistan Ulusal Kongresi'nin aday olarak katıldığı seçimlerde Hindistan'ın ilk müslüman devlet başkanı seçildi (13 Mayıs 1967). Onun devlet başkanı seçilmesi dünyada Hindu egemen Hindistan demokrasisi için iyi bir sınav olarak algılandı (*Indian Muslims in Freedom Struggle*, s. 162). Bu görevde iken 3 Mayıs 1969 tarihinde geçirdiği kalp krizi